AUT, XLI, 2003, p. 67-81

LIMBA CULTURII MAJORE ŞI STUDIUL EI (CU REFERIRE LA ROMÂNA LITERARĂ MODERNĂ)

de
Doina DAVID

1.1. Limba şi vorbirea literară sunt obiectul unor preocupări ştiinţifice cu rădăcini în antichitate, al lingvisticii limbilor literare, aparţinătoare, ca întreaga lingvistică, *ştiinţelor culturii* (sau ale spiritului), deosebite de ştiinţele naturii. Acestea din urmă au ca obiect fapte independente, anterioare şi indiferente faţă de om, care se repetă, sunt previzibile, cunoscute pe cale intelectuală, pe care le sistematizăm şi le explicăm prin legi universale. Ştiinţele culturii se ocupă de fenomene dependente de om (fiindcă omul creează cultura) şi influenţate de subiectivitatea lui, adesea unice (arta), despre care formulăm judecăţi de valoare, nu numai de existenţă, şi pe care le înţelegem atât cu mintea, cât şi cu sufletul. În orizontul de interese al acestor ştiinţe (infinit, fiindcă activitatea creatoare este infinită) intră toate componentele culturii, în sfera căreia T. Vianu include[1]: valorile culturale, obiecte ale unor aspiraţii umane (teoretice, estetice, morale, religioase, economice, politice), voinţa culturală, bunurile culturale (întrupări ale valorilor culturale: adevărul, frumosul, binele, sfinţenia, bunăstarea, ordinea socială), actele culturale obiective (prin care lucrurile sunt introduse în sfera valorii) şi actele culturale subiective (de preţuire, de valorizare a bunurilor culturale).

Cultura este obiectivarea istorică a spiritului în forme care durează (devin tradiţii). Între produsele activităţii creatoare a omului, realizate în istorie, E. Coşeriu menţionează şi limba, alături de artă, religie, mit, ştiinţă, filozofie[2]. Limba nu este numai bază şi oglindă a culturii, cum se spune obişnuit, ea este chiar cultură (element constitutiv al culturii naţionale), pentru că este *enérgeia,* activitate creatoare liberă, nu însă arbitrară, ci ordonată prin norme etice interne, corespunzătoare naturii sale, printr-o deontologie la care vorbitorul consimte neconstrâns[3]. Această *deontologie* include alteritatea, respectul specificului limbii, al valorilor sale

[1] Vezi Tudor Vianu, *Studii de filozofia culturii,* Bucureşti, 1982, p. 157.
[2] Vezi Eugen Coşeriu, *Deontologia culturii,* în *Prelegeri şi conferinţe (1992-1993),* Iaşi, 1994, p. 173.
[3] Idem, *Deontologia şi etica limbajului,* în *Prelegeri… ,* p. 163 ş.u.

BDD-A6333 © 2003 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:18 UTC)

tradiționale (în cultură ceea ce se creează răspunde aşteptărilor şi exigenţelor omului), respectul altor tradiții, exprimând aspirația integrării în universalitate, şi spiritul critic faţă de ceea ce există şi de ceea ce tinde să se impună în limbă. (Sunt norme etice recunoscute şi la noi în secolul al XIX-lea, în forme explicite chiar).

Limba deține o poziție aparte în cadrul culturii ca instrument al interacțiunii umane, depozit şi interpretant al experienței istorice, oglindă a societății (a unității şi diversității sale) şi „codificare" însemnată a felului în care omul se închipuie pe sine şi lumea unde trăieşte. Gândirea este dependentă de limbă şi se formează prin limbă, care o structurează modificând mentalități şi atitudini afective. Prin limbă omul reorganizează lumea necesității într-o lume spirituală, a libertății, şi creează universul imaginat al poeziei. Tot ea conferă sens altor produse culturale, de exemplu artistice, ca muzica, pictura, dansul etc., care, privite ca sisteme de semne, nu au alteritatea limbajului, nu sunt obligatorii pentru întreaga societate, şi nici în toate împrejurările vieții. Categorie între celelalte categorii umane, limba este, în acelaşi timp, „haina de exprimare" a acestora; înnoirile culturii sunt întotdeauna şi ale limbii şi se produc într-o tradiție care este şi tradiție de limbaj. Astfel, „din perspectiva universalității culturii, limbajul ocupă o poziție optimă"[4].

1.2. Lingvistica limbilor literare este separată uneori de lingvistica graiurilor populare, considerându-se un anume specific al obiectului lor: existența unor deosebiri, apreciate ca esențiale, din punctul de vedere al cauzelor schimbării lingvistice. În acest sens, G. Ivănescu este de părere[5] că fonetica graiurilor se explică prin baza de articulație, în timp de fonetica limbii literare nu este supusă constrângerilor materiale ale naturii; în cazul ei, libertatea vorbitorului se vădeşte prin adoptarea deliberată a unor modele lingvistice de prestigiu, cum ar fi, pentru româna literară modernă, modelul latin (cf. *direct* faţă de *drept, nocturn* faţă de *noapte* etc.).

Pe de altă parte, G. Ivănescu insistă asupra importanței principiului universal al adaptării limbii (literare şi populare, deopotrivă) la schimbările sociale, materiale şi spirituale; el exclude total factorul natural din evoluția limbii literare şi, în particular, a românei literare moderne. Istoria acesteia este astfel cu totul înscrisă ştiințelor culturii: „Începând de pe la 1780-1830, istoria limbii române face parte aproape integral din istoria spirituală a poporului român, nemaicuprinzând fenomene care să fie adaptări ale limbii la un factor material ca organele articulatorii"[6].

---

[4] Vezi *Lingvistica integrală.* Interviu cu Eugen Coşeriu realizat de Nicolae Saramandu, Bucureşti, 1996, p. 164.

[5] Vezi *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie,* în „Philologica", II, 1972, p. 5 ş.u.

[6] Vezi *Istoria limbii române,* Iaşi, 1980, p. 12, 716.

BDD-A6333 © 2003 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:18 UTC)

Tocmai prin această autonomie față de natură, limba literară este *limba culturii majore,* o realizare superioară a limbii ca fenomen spiritual, o creație a spiritului liber în mod absolut.

Pentru alți lingviști, ca formă, bază şi oglindă a culturii, limba este *întotdeauna,* indiferent de ipostaza în care ni se prezintă, literară sau populară, rezultatul exclusiv al activității libere a omului, ceea ce înseamnă că ea nu aparține în nici un fel domeniului necesității şi nu poate fi modificată decât prin libertatea creatoare umană (în mod voluntar, după nevoile vorbitorului). În devenirea oricărei forme a limbii, omul este „cauza eficientă" (cf. lat. *facĕre*), el poate să se opună acțiunii factorului natural[7]. Astfel, istoria limbii literare nu poate fi separată de istoria graiurilor populare, ceea ce nu exclude, însă, un specific al cercetării în fiecare domeniu, determinat de specificul obiectului (care nu poate fi trecut cu vederea, indiferent de poziția adoptată față de problema bazei de articulație).

1.3. Deosebirile dintre limba populară şi limba literară au fost comparate cu distanța „de la natură la artă"[8]. Considerând cele anterior menționate (supra 1.1.), limba literară ar putea fi privită ca rezultat al unui „act cultural obiectiv", de introducere a faptelor de limbă în sfera valorii, pe care o identificăm cu exemplaritatea. Cele două variante ale limbii istorice prezintă unitate structurală, dar, totodată, particularități care decurg din felul cum îşi spun cuvântul factorii intelectual, afectiv şi estetic, din modul în care se prezintă varietatea lor diatopică, diastratică şi diafazică, din statutul de „cod" general sau, dimpotrivă, limitat în spațiu, pe care îl au, din realizarea predominant scrisă sau orală, din structura lor etimologică etc. Ele sunt expresia unor forme diferite de cultură şi de civilizație, a unor modalități diferite de înțelegere a realității, a unor condiții specifice de viață.

Definim obişnuit limba literară ca aspect „desăvârşit" al limbii naționale, caracterizat prin normă unică, supradialectală, şi prin tendința de a se impune tuturor grupurilor sociale, pe măsură ce au acces la educație, la învățătură. Ea este sinteza superioară a posibilităților de expresie ale unui popor, şi astfel oglinda culturii lui majore, instrument adecvat de comunicare în cele mai diverse şi mai specializate activități umane, rezultatul educației, al cizelării intelectuale, spirituale şi de comportament al vorbitorilor. Caracterul reflexiv al limbii literare se exprimă prin faptul că ea se constituie şi se menține sprijinită de ideile despre normă ale celor care o aplică, de idealurile lor culturale, de modelele de limbă spre care se îndreaptă, de argumentarea teoretică a opțiunilor lingvistice etc.; pe de altă

[7] Vezi *Lingvistica integrală…,* p. 90.
[8] Vezi P. Guiraud, *Le français populaire,* Paris, 1969, p. 5.

BDD-A6333 © 2003 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:18 UTC)

parte, prin aspectul de „produs finit" al vorbirii culte, în special în forma ei scrisă şi publică. Aceasta se caracterizează prin grad înalt de elaborare, prin complexitatea şi specializarea modului de comunicare, prin respectul principiilor retorice ale exprimării îngrijite. Discursul literar reflectă o alegere atentă, critică, raţională a faptelor de limbă, bazată pe un simţ logic, etimologic şi estetic format în şcoală şi pe dorinţa de a comunica ideea cât mai bine (mai clar, mai adecvat etc.) şi cât mai frumos. Este motivul pentru care acest discurs actualizează un inventar bogat de cunoştinţe lingvistice, aparţinând sincroniei, dar şi diacroniei, tuturor stilurilor limbii, literaturii (limbii) artistice, graiurilor populare, unor limbi străine etc. Vorbirea populară, în schimb, în general marcată afectiv şi orală ca realizare, este spontană, nedeliberată (dar nu neintenţionată, fiindcă intenţie există în orice formă de comunicare), este „ancorată în situaţie", frecvent discontinuă, fragmentată, redundantă, cu salturi logice, construită prin apel la mărci generice, la şabloane lexicale şi sintactice etc.[9].

Particularităţile limbii şi ale vorbirii literare pot justifica semnul egalităţii pus între *limba literară* şi *limba culturii* (*limbă de cultură, Kultursprache* etc.). De altfel, chiar termenul *limbă literară* trimite în mai multe moduri spre cultură, aşa cum arată legăturile sale „de rudenie" căutate în latină: lat. *litteratura* „alfabet", „totalitatea scrierilor (într-o limbă)"; lat. *littera* „literă", „cultură scrisă şi orală", „orizont cultural"; lat. *litteratius, -e* (despre vorbire) „ales", „îngrijit"; lat. m. *litteratus* „om cult, cunoscător al limbii latine", specializare care arată prestigiul acesteia în occidentul medieval. (Dante îi numeşte *litterati poetae* pe cei care scriu în latină şi *volgari poetae* pe cei care scriu în romanică).

Se pot însă formula rezerve faţă de echivalarea *limbă literară = limbă a culturii,* întrucât şi cultura populară se regăseşte în limbă, se construieşte şi se exprimă prin limbă, iar vorbirea populară este, şi ea, o activitate liberă şi creatoare, care în acelaşi timp se bazează pe o idee precisă a omului simplu despre norma comunităţii, fie această normă limitată în spaţiu. În conştiinţa vorbitorului limbii populare există o ierarhizare valorică a elementelor lingvistice pe care el le posedă, chiar dacă acestea sunt mai puţin numeroase şi mai puţin variate decât faptele de limbă cunoscute de omul cult. Prin raportare la această ierarhizare, cuvintele sunt cântărite şi alese în funcţie de împrejurări, iar alegerea exprimă nu numai obligaţii pragmatice, ci şi preferinţe stilistice[10]. (Este evident faptul că, în stadiul actual de cultură, în special prin influenţa limbii literare asupra graiurilor,

[9] *Ibidem,* p. 11-88. Vezi şi Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române.* Ediţie definitivă, Bucureşti, 1975; Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică,* Iaşi, 1999, p. 80-171.
[10] Vezi Sextil Puşcariu, rubrica *Pe marginea cărţilor,* din „Dacoromania" IX, 1936-1938, p. 429 ş.u.

BDD-A6333 © 2003 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:18 UTC)

urmare a unor împrejurări socioculturale bine cunoscute, posibilitățile alegerii sporesc o dată cu inventarul cunoştinţelor lingvistice ale vorbitorului).

Fără a adăuga conotații depreciative termenului referitor la cultura populară (fiindcă nu este vorba de gradație valorică, ci de fapte diferite prin natura lor), pentru mai multă precizie şi răspunzând acestor posibile obiecții, putem reține distincția *limbă a culturii majore* (literară) şi *limbă a culturii minore* (populară), pe care o propune G. Ivănescu pornind de la ideile lui L. Blaga despre cultură[11].

1.4. Uneori limba literară este identificată cu limba corectă sau cu „forma cea mai corectă" a unei limbi. Există, însă, mai multe feluri de corectitudine – precizează E. Coşeriu –[12], căci „fiecare mod de a vorbi este corect în propria sa sferă şi se realizează în acest sens", este potrivit pentru o anume situație şi pentru un anume scop şi răspunde cerințelor deontologice ale limbajului în mod specific.

Ca fapt istoric normal, în societățile dezvoltate care prezintă coeziune politică, socială şi culturală, deasupra limbilor diferențiate, a graiurilor (care-şi au propriile corectitudini) se formează limba comună, iar prin diferențierea acesteia, deasupra ei, se formează limba *exemplară* (literară, standard), „o limbă comună a limbii comune", „limba culturii majore"[13]. Nu pot fi confundate, prin urmare, corectitudinea şi exemplaritatea. Ajutat prin intervenția intelectualilor (care consideră limba în mod reflexiv, urmărind finalități determinate, aşa cum am menționat), procesul istoric al formării limbii exemplare răspunde unei *aspirații* umane, dorinței fireşti de a vorbi mai bine, „de a vorbi o limbă într-un fel superioară"[14], fapt care prezintă o deosebită însemnătate culturală, politică şi socială, pentru conviețuirea în comunitate, ca expresie a unei atitudini democratice şi a respectului față de ceilalți.

Exemplaritatea limbii literare se referă la toate aspectele anterior evidențiate (prin comparație cu limba populară). În particular, exemplaritatea priveşte modul în care limba literară răspunde cerințelor etice generale ale limbajului. Alteritatea, de exemplu, se exprimă printr-o normă *ideală* „care se vrea unitară pentru *toată* comunitatea, cel puțin pentru acele treburi care sunt treburi ale comunității întregi […]"[15], şi astfel limba literară ajunge să se identifice cu limba națională.

2.1. Cele câteva precizări care urmează despre *studiul istoric al* limbii literare ca limbă a culturii majore (limbă exemplară) vizează, în particular,

[11] Vezi *Storia…*
[12] Vezi *Prelegeri… ,* p. 169.
[13] *Ibidem,* p. 163, 170.
[14] *Ibidem,* p. 164.
[15] *Ibidem,* p. 186.

BDD-A6333 © 2003 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:18 UTC)

româna literară modernă; unele observaţii se referă, însă, la întreaga lingvistică, încadrată ştiinţelor culturii.

Trebuie menţionată, astfel, cerinţa *obiectivităţii,* la care aspiră întreaga ştiinţă („logosul cu adevăr", cum o numea Platon), dar care nu se poate realiza în mod absolut, deoarece căutarea adevărului este limitată istoric. Caracteristic ştiinţelor culturii şi tuturor ramurilor lingvisticii, principiul *umanismului* cere „a spune lucrurile aşa cum sunt ele pentru om", adică a nu vorbi despre limbă în termeni proprii ştiinţelor naturii, şi permite ca *interpretarea* faptelor de limbă (ştiinţele culturii presupun un efort analitic constructiv, sunt hermeneutice) să se bazeze şi pe experienţa de vorbitor a cercetătorului, pe ştiinţa lui intuitivă despre limbaj, pe o colaborare între subiectul interpretant şi obiectul interpretării[16]. Prin însăşi natura lor, ştiinţele spiritului „înglobează, îşi caută mereu şi îşi afirmă *tradiţiile*"; purtând „înscrisă, în chiar miezul scientificităţii lor, istoria", ele interoghează şi „redatează trecutul, deconstruindu-l şi construindu-l" şi se prezintă ca „spaţiu prin excelenţă al unei intertextualităţi mereu şi altfel reinstituite […]"[17]. Obligativitatea considerării tradiţiei este impusă de faptul că în limbă noutatea îşi are suportul în creaţiile existente ale spiritului uman, „influenţa muncii anterioare asupra celei prezente" fiind, de fapt, o condiţie „cu suport sufletesc" a culturii în general[18].

E. Coşeriu vorbeşte, de asemenea, despre principiul *antidogmatismului* în evaluarea explicaţiilor, a teoriilor existente, şi despre *responsabilitatea* publică a lingvistului, prin care obiectul cercetării sale include tot ceea ce-l interesează pe vorbitor: astfel sunt „demne de teoria cea mai serioasă" normativitatea, planificarea şi politica lingvistică[19]. Putem adăuga observaţia că teoria limbii este întotdeauna teoria *realităţii,* şi nu o construcţie apriorică[20]. Între teorie şi realitate raportul este dialectic, fiindcă de fapte te apropii cu pregătire teoretică, iar cercetarea concretă deschide, la rândul ei, perspective teoretice. Istoria limbii literare presupune un studiu atent al textelor (bine interpretate filologic), ordonarea selectivă a faptelor, datate, considerate în circulaţia lor şi integrate, fără graba generalizării, în imagini de sinteză care evidenţiază direcţia şi esenţa schimbării limbii. Metoda comparativă se aplică *prospectiv,* ceea ce înseamnă că faptele sunt explicate pornind de la stadiile lingvistice anterioare (atestate)[21].

---

[16] Vezi Eugen Coşeriu, *Principiile lingvisticii ca ştiinţă a culturii,* în AUI. Serie nouă, secţiunea a III-a. Lingvistică, tomul XXXVII/XXXVIII, 1991-1992, p. 11.
[17] Vezi şi Ileana Oancea, *Istoria stilisticii româneşti,* Bucureşti, 1988, p. 5, 6, 8, 9.
[18] Tudor Vianu, *lucr. cit.,* p. 248.
[19] Vezi *Prelegeri… ,* p. 164.
[20] Vezi şi Eugen Coşeriu, *Lingvistica integrală,* p. 164.
[21] Vezi Gheorghe Ivănescu, *lucr. cit.,* p. 21.

BDD-A6333 © 2003 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:18 UTC)

Toate acestea se aplică şi în studiul românei literare moderne. Când vorbim, de pildă, despre ideologia lingvistică a secolului al XIX-lea, ne străduim să alegem partea ei de adevăr, având în vedere faptul că obiectivitatea ştiinţei este condiţionată istoric. Sau când, pornind de la texte, constatăm numeroasele substituiri lexicale în direcţie latină produse în aceeaşi epocă, le explicăm şi prin apel la ştiinţa noastră intuitivă despre limbaj, situându-ne în contextul istoric, cultural şi lingvistic respectiv. Principiul înnoirii în tradiţie se confirmă mereu în secolul al XIX-lea, fiindcă limba culturii majore se schimbă acum profund şi rapid, dar în strânsă legătură cu vechea română literară, cu tradiţiile limbii populare şi, în acelaşi timp, cu tradiţiile culturale şi lingvistice ale popoarelor europene, occidentale şi romanice îndeosebi.

2.2. Dacă *valoarea* semnelor lingvistice depinde de sistem (Saussure), ea depinde, în acelaşi timp, de societatea în care funcţionează sistemul, depinde de vorbitori; semnele sunt fără valoare despărţite de cei care le folosesc[22]. Semnificarea este condiţionată social şi cultural, iar experienţa semantică are caracter istoric. Limba actualizează cultura cu privire la ce se face în comunitate şi în plan universal, „de fiecare dată", în fiecare moment istoric, fiind, astfel, cunoaştere *actualizată în istorie*[23].

Limba literară este, şi ea, cunoaştere actualizată în istorie, este „oglinda" culturii majore, a evoluţiei acesteia. Când ne referim la stabilitatea limbii literare, avantajată de realizarea ei preferenţial scrisă şi mai evidentă în plan fono-morfologic decât lexical, precizăm, în mod obligatoriu, faptul că această stabilitate lingvistică este una „activă"[24], căci altfel limba literară ar fi un obiect cultural identic cu sine în timp şi artificial, având univocitatea ideală a codurilor ştiinţifice. Caracteristică omului cultivat, dorinţa de a crea valori perene, durabile, nu exclude sentimentul participării la istorie. Astfel, limba literară se prezintă ca proces niciodată definitiv încheiat, ca schimbare continuă, cu perioade de transformare accelerată, proces de refacere permanentă a raportului dintre tradiţie şi inovaţie, de reaşezare calitativă şi cantitativă, în care îşi spun cuvântul tendinţe de unificare şi de diversificare[25] determinate, deopotrivă, de funcţiile sociale pe care i le atribuie vorbitorii cultivaţi.

---

[22] Cf. şi Tullio de Mauro, *Introducere în semantică.* În româneşte de Anca Giurescu, Bucureşti, 1978, p. 39, 154, 169, 191, 192.

[23] Vezi Eugen Coşeriu, *Deontologia culturii,* în *Prelegeri…,* p. 179.

[24] Vezi Ştefan Munteanu şi Vasile D. Ţâra, *Istoria limbii române literare. Privire generală.* Ediţie revizuită şi adăugită, Bucureşti, 1983, p. 20.

[25] Acest aspect a preocupat, cu deosebire, pe unii reprezentanţi ai Şcolii Lingvistice de la Praga. Vezi, de exemplu, Bohuslav Havranek, *Zum Problem der Norm in der Heutigen Sprachwissenschaft und Sprachkultur,* în vol. *A Prague School Reader in Linguistics. Compiled by Josef Vachek,* London, 1967, p. 413-421.

BDD-A6333 © 2003 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:18 UTC)

Condiţiile în care aceştia schimbă limba[26] sunt, în clasificarea tradiţională, atât interne, cât şi externe. Cele dintâi se referă la organizarea sistemului limbii literare, aşa cum există el, cu particularităţi care impun refacerea opoziţiilor funcţionale prin diferenţiere sau prin analogie. De exemplu, româna literară modernă elimină, la imperfect, omonimia persoanelor a III-a singular şi a III-a plural (el *venea – ei veneau,* faţă de *el, ei venea,* norma mai veche)[27] şi, dimpotrivă, încearcă (formele nu se menţin, însă) extinderea, şi la conjugarea I, a identităţii persoanelor I singular şi a III-a plural, de la conjugările II, III, IV.

În astfel de cazuri, condiţia internă a sistemului nu explică, ea singură, înlocuirea normei, care se datorează *voinţei*[28] vorbitorului cultivat, influenţat, în cazul citat al imperfectului, de pildă, de ideologia lingvistică raţionalistă: ideea clasică a superiorităţii limbilor caracterizate prin simetrie şi ordine gramaticală, bogăţie şi diferenţiere flexionară se întâlneşte frecvent la noi în secolul al XIX-lea, şi nu numai la reprezentanţii curentelor reformatoare. Generalizarea desinenţei *–u* la imperfect se datorează, în mare măsură, lui Heliade.

Voinţa vorbitorului, libertatea lui creatoare ordonată de alteritatea umană, de nevoile comunicării sociale, nu consideră doar condiţiile interne ale sistemului limbii literare, ci şi condiţiile istorice externe, socioculturale, economice, ideologice, politice[29], pentru a decide dacă este oportună schimbarea limbii. Aceasta presupune – este de părere E. Coşeriu[30] - că „nu există condiţii externe, fiindcă dacă s-a ţinut seama de aceste condiţii, înseamnă că ele s-au internalizat”.

Având în vedere legăturile existente între limbă, cultură şi societate şi voinţa vorbitorilor de a lua în considerare condiţiile istorice şi de a schimba normele „pe măsura lor”[31], putem raporta istoria românei literare moderne la ansamblul modificărilor produse prin afirmarea capitalismului, incluzând dezvoltarea industriei, comerţului, transporturilor şi a centrelor urbane, restructurări sociale, administrative, legislative, schimbări de mentalitate şi de orientare politică, afirmarea ştiinţei, dezvoltarea şcolii, a

---

[26] Cf. *Lingvistica integrală,* p. 67.

[27] Vezi Ion Gheţie şi Mirela Teodorescu, *În legătură cu desinenţa* ***–u*** *a persoanei a treia plural a imperfectului indicativ,* în SCL, XVI, 1965, nr. 1, p. 87-101.

[28] Despre rolul *voinţei* în schimbarea limbii vorbeşte şi un neogramatic ca A. Philippide, însă cu scepticism faţă de efectele ei.

[29] Pentru modul în care se regăseşte în limbă ideologia politică a unei epoci vezi, de exemplu, Klaus Bochmann, *Lexicul social-politic şi istoria limbii. Exemplul anului 1848,* în LL, 1979, vol. IV, p. 398 ş.u.

[30] Vezi *Lingvistica integrală,* p. 71.

[31] Despre necesitatea unui „stil mai potrivit cu civilizaţia veacului” vorbeşte, în 1837, (ca mulţi alţi contemporani ai săi), C. Negruzzi. Vezi *Opere,* 3. Teatru. Ediţie critică de Liviu Leonte, Bucureşti, 1986, p. 514.

BDD-A6333 © 2003 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:18 UTC)

activității editoriale, a literaturii, apariția presei în limba națională etc.[32]. Astfel de aspecte sunt luate în seamă de către G. Ivănescu, în ampla sa istorie a limbii, în care găsim, intitulate semnificativ, capitole ca: „Efectele lingvistice ale instaurării regimului burghez la români: formarea limbii naționale (limbii literare moderne) a românilor"; sau „Dezvoltarea socială, economică şi culturală a poporului român de la 1878 până astăzi. Reflexele ei lingvistice."[33]

Nu este nevoie să insistăm asupra faptului că relațiile strânse dintre limbă, societate şi cultură nu presupun un determinism absolut, o legătură directă, mecanică, în orice situație. Urmările în limbă ale evenimentelor cruciale din istoria unui popor nu sunt necesare şi imediate. Limba poate să rămână stabilă în frământările istorice cele mai puternice[34]. Ea nu are caracter de clasă, cum s-a afirmat, subordonându-se ştiința politicului (N.I. Marr) şi nu este direct şi nici în mod absolut determinată de economia orânduirilor sociale. Tudor Vianu menționează, între condițiile materiale ale culturii, factorul economic, dar atrage atenția asupra riscurilor exagerării însemnătății lui[35]. Contează, de fapt, aşa cum am precizat, voința vorbitorului, dacă el ia în considerare sau nu aceste condiții.

Ținând seama de aceste limite, de autonomia limbii față de societate, chiar dacă vorbind de condițiile externe ale modernizării românei literare ne gândim, inevitabil, la ce s-a petrecut în 1821, 1829, 1848, 1859, 1877 etc., ani care marchează evenimente foarte importante în istoria românilor, nu putem admite că ei reprezintă criterii stricte de periodizare în evoluția limbii literare, îndreptățite riguros de realitatea lingvistică. (De fapt, şi periodizarea prin aplicarea criteriului evenimentelor culturale: 1780, 1836/1840, 1881[36] etc. rămâne convențională).

2.3. Punând în legătură formarea românei literare moderne cu dezvoltarea capitalismului, G. Ivănescu se referă, în mod special, la afirmarea şi creşterea numerică a burgheziei[37], la preferințele culturale ale acestei clase, mai ales după 1830, când ea devine „organismul social care susține limba literară" prin *intelectualitatea* pe care o promovează: „o intelectualitate mai numeroasă a devenit activă numai în momentul în care a devenit numeroasă şi activă burghezia română"; limba (şi întreaga cultură modernă) „nu este opera burgheziei române; ea este opera intelectualilor

[32] Vezi, de exemplu, Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi,* Bucureşti, 1971, p. 447-607.
[33] Vezi *Istoria limbii române,* p. 646, 709.
[34] Vezi şi Ion Coteanu, *Reflecții pe marginea unei viitoare istorii a limbii române,* în LR, XLII, 1993, nr. 1, p. 11 ş.u.
[35] Vezi *lucr. cit.,* p. 226 ş.u.
[36] Vezi, de pildă, Ion Gheție, *Istoria limbii române literare.* Privire sintetică, Bucureşti, 1978.
[37] Vezi şi Tudor Vianu, *lucr. cit.,* p. 253, unde se vorbeşte despre influența „cantității grupului social" în toate sferele culturii.

BDD-A6333 © 2003 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:18 UTC)

ieşiţi din rândurile acestei burghezii, ca şi din acelea ale aristocraţiei şi ţărănimii”[38]. În acţiunea generală a intelectualităţii îndreptată spre limba literară se disting, prin contribuţiile lor teoretice şi practice, marile *personalităţi* ale culturii noastre, cu deosebire scriitorii, al căror rol se cuvine evidenţiat.

Asemenea tuturor valorilor şi bunurilor culturale care sunt create de români acum, limba literară modernă este rodul *aspiraţiilor*[39] acestei intelectualităţi şi ale societăţii întregi. Astfel, mulţimea termenilor noi care denumesc noţiuni legate de traiul urban, de comerţ, industrie, transporturi, de arhitectură, modă vestimentară, comportament social etc. poate fi raportată la dorinţa de viaţă civilizată şi de bunăstare economică (specifică burgheziei şi deviată, uneori, spre parvenitism, devenind, prin aceasta, obiect al satirei). Dorinţa de învăţătură aduce, o dată cu dezvoltarea şcolii şi a ştiinţei, cu grija pentru educaţie, intelectualizarea limbii literare (prin neologisme, termeni abstracţi) şi, în particular, formarea stilului ştiinţific modern[40]. Dorinţa de informare despre evenimentele curente interne şi internaţionale (care există în cercuri restrânse şi în cultura veche, dar care se amplifică acum) conduce la apariţia presei româneşti şi, implicit, a stilului publicistic. O tot mai puternică nevoie de frumos, asociată cu dorinţa de divertisment, explică elanul artistic al veacului, evoluţia limbii artistice (a limbajului poetic), dar şi perfectarea estetică a limbii literare, proces în care retorica are un important cuvânt de spus. Revoltaţi împotriva ordinii feudale, intelectualii români subscriu la idealurile politice ale Revoluţiei Franceze, pe care le doresc adoptate şi în societatea noastră (se formează, pe această bază ideologică, terminologia politică modernă), însă adaugă acestor idealuri o puternică dorinţă de ridicare a naţiei, de afirmare naţională. Aspiraţiile patriotice ale acestei intelectualităţi sunt transferate limbii, fiindcă există convingerea, clar exprimată deja în cadrul Şcolii Ardelene, că „starea limbii şi a naţiii într-acelaş paş umblu”, „limba şi naţia împreună se înfrumseţează”[41].

2.4. La fel de puternic este resimţită nevoia de sincronizare a culturii române cu a ţărilor *europene* avansate.

Deşi mai vechi[42], semnele solidarizării cu orientările culturale şi cu civilizaţia lumii occidentale (latine, în primul rând, dar nu numai) se

[38] G. Ivănescu, *lucr. cit.,* p. 639.

[39] Valorile culturale sunt obiecte ale *aspiraţiilor* umane. Vezi Tudor Vianu, *lucr. cit.,* p. 157.

[40] Cu atât mai mult cu cât, până spre 1860, textele ştiinţifice au predominant caracter didactic şi de popularizare. Vezi N.A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti,* Bucureşti, 1962.

[41] Vezi Paul Iorgovici, *Observaţii de limba rumânească.* Ediţie critică […] de Doina Bogdan Dascălu şi Crişu Dascălu, Timişoara, 1979, p. 105.

[42] Vezi şi Ileana Oancea, *Romanitate şi istorie.* Epistemă clasică şi literarizare, Timişoara, 1993, p. 132-145.

BDD-A6333 © 2003 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:18 UTC)

înmulţesc la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea într-o manieră care permite să se vorbească de un „moment crucial al istoriei conştiinţei româneşti”[43], de o adevărată *mutaţie spirituală* şi de reorientarea „loialităţii culturale şi lingvistice” a românilor dinspre orient spre occident[44].

Modelul cultural slavon trece pe plan secundar prin laicizarea culturii, iar noul canon cultural se maturizează (el există deja în epoca veche) şi se afirmă treptat, fiind preluat direct sau prin filieră neogreacă, germană şi rusă.

Pentru români – remarcă A. Marino[45] –, Europa nu este acum o simplă noţiune geografică, ci un „pol spiritual”, o posibilitate permanentă de exemple şi soluţii, un *model cultural* care legitimează şi orientează activitatea filologică, de traducător, a animatorilor de teatru etc.: „Europa devine mentor, arbitru, opinie publică, juriu de onoare, comisie de premiere, autoritate care decide în toate problemele culturale, sociale şi politice esenţiale ale poporului român”[46]. Ea este o noţiune solidară cu „lumina”, cu progresul, ştiinţa, învăţătura şi spiritul critic. *Franţa*, mai ales, reprezintă modelul absolut, literar, social, lingvistic, de comportament etc., este „steaua polară a orientării culturale a românilor”[47]. Cu precizarea, importantă, că „occidentalizarea romanică a limbii şi a culturii române” (Al. Niculescu) înseamnă, implicit, promovarea modelului *latin* (cu rol hotărâtor în cultura europeană), această orientare spre latină fiind susţinută, pe de altă parte, de sentimentele politice ale românilor, înălţate pe ideea „originii nobile” a poporului şi a limbii[48].

„Conştiinţa proocidentală” (A. Marino) contribuie la dezvoltarea sentimentului naţional, fiindcă ideea „intrării” în Europa, dorinţa de a o imita şi de a urma aceleaşi căi culturale se asociază cu speranţa consacrării europene a culturii române, cu dorinţa de recunoaştere a valorilor noastre spirituale. Aceasta presupune încredere în geniul poporului, în forţele lui creatoare, şi în geniul limbii, în capacitatea românei de a deveni limbă exemplară, mesager al culturii majore. Este obişnuită până târziu, în a doua jumătate a secolului, asocierea (de descendenţă iluministă) a ideii de sărăcie, „neajungere” a limbii cu manifestarea încrederii în „destoinicia”

---

[43] Adrian Marino, *„Luminile” şi descoperirea Europei,* în RITL, tom 28, 1979, nr. 1, p. 27.
[44] Alexandru Niculescu, *Launguage loyalty - culture loyalty,* în RRL, XX, 1975, n^0 4.
[45] *Lucr. cit.,* p,. 28, 30, 40.
[46] *Ibidem.*
[47] Mihai Zamfir, *Discursul anilor ’90,* Bucureşti, 1997, p. 64. Influenţa franceză, „modelatoare” (întrucât această limbă furnizează românei propriile sale elemente), a fost comparată cu influenţa spiritului german, care se manifestă în manieră „catalictică” (cf. L. Blaga). Vezi Ioan Oprea, Rodica Nagy, *Istoria limbii române literare.* Epoca modernă, Suceava, 2002, p. 289.
[48] Cf. A. Armbruster, *Romanitatea românilor.* Istoria unei idei, Bucureşti, 1972.

BDD-A6333 © 2003 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:18 UTC)

virtuală, în potențialul său expresiv, situat uneori într-un plan valoric mai înalt decât al altor limbi: „un complex de *inferioritate* şi de *superioritate*" în acelaşi timp, am putea spune, adaptând studiului filologic o afirmație mai generală a lui A. Marino[49]. Astfel, modelele străine au stimulat creativitatea românească în limba literară, în limba artistică, în general în cultură.

2.5. Aspirațiile culturale ale intelectualilor români, mai sus prezentate, s-au asociat, în secolul al XIX-lea, cu *optimismul*, cu *elanul lor creator* şi cu o puternică *voință culturală* (definită de T. Vianu ca „energie morală şi intelectuală necesară activității culturale"[50]); preluată din iluminismul european, ideea *culturii active* este sprijinită de realitățile istorice româneşti. Aşa se explică „eroica" activitate culturală a generației paşoptiste, „febra filologică" a epocii, acea amplă acțiune de literarizare a limbii, teoretică şi practică, unitară şi diversă, având ca finalitate reromanizarea românei literare, cu tot ce implică acest proces (care se identifică cu formarea limbii exemplare): unificarea, îmbogățirea, diversificarea stilistică, accentuarea latinității limbii, „neolatinismul poetic"[51] etc.

2.6. Pornind, de asemenea, dinspre filozofia culturii, putem privi evoluția limbii literare în legătură cu *idealul cultural* caracteristic unei epoci, *coordonator* al eforturilor spirituale ale acesteia şi, deci, factor de legătură între limba literară şi restul culturii.

Raționalist şi romantic, în acelaşi timp (amintind asocierea hegeliană dintre conceptul de *spirit al poporului* – Volkgeist şi cel de *spirit universal* – Weltgeist), sinteză necesară în condițiile unei culturi care evoluează rapid prin „arderea etapelor", idealul cultural caracteristic secolului al XIX-lea

---

[49] *Lucr. cit.,* p. 44. În special față de cultura franceză (E. Coşeriu, *Prelegeri,* p. 178), complexul de inferioritate, şi azi existent, are motivații istorice: „sincronia distanțată în timp" (Ileana Oancea), plasarea noastră întârziată şi bruscă în contextul culturii occidentale" (Mihai Zamfir, *lucr. cit.,* p. 61). „Poezia de la 1840 şi de mai târziu, expresie a interesului literar al claselor dominante, plutea în aceeaşi atmosferă de nostalgie pentru lucrurile străinătății: ciudă de a nu le putea găsi în țară şi dorință de a le încetățeni. Complexul acesta rămase o trăsătură caracteristică a psihologiei noastre […]. Când românul vorbeşte de occident, în sonoritatea prelungă a cuvântului se dezvoltă o curbă care merge de la iubire la ură" (Tudor Vianu, *Scriitori români din secolul XX.* Antologie […] de Mihai Dascal, Bucureşti, 1979, p. 9).

Nostalgia pentru „lucrurile străinătății" se manifestă în referirile concrete la problemele limbii literare, din perioada Şcolii Ardelene şi până târziu: „Suntem unicul popor din Europa – scrie, în 1894, C. Dobrogeanu-Gherea – care n-are o limbă literară fixată, suntem unicul popor din Europa care n-are încă o ortografie fixată" (*Studii critice,* vol. I, Bucureşti, 1956, p. 336).

[50] Vezi *lucr. cit.,* p. 157, 309.

[51] Termenul apare la Mihai Zamfir: *Introducere în opera lui Al. Macedonski,* Bucureşti, 1972, p. 1 ş.u.

BDD-A6333 © 2003 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:18 UTC)

îşi spune cuvântul în dezbaterile filologice ale vremii (care dezvăluie şi o dimensiune filozofică[52]) şi nu rămâne fără urmări în limba literară. Aşa cum viziunea clasică aproape dogmatică a secolului al XVII-lea, retorică şi raţionalistă a marcat definitiv franceza literară (care reflectă şi azi o „acuitate fără îndoială unică" a conştiinţei gramaticale şi etimologice[53]), asocierea raţionalismului clasic cu istorismul romantic[54] a asigurat, pe de o parte, unificarea normelor, dar a permis, pe de altă parte, deschiderea limbii literare spre formele oralităţii populare, a condus la o lipsă de fermitate a normei şi la o anume nedeterminare semantică a cuvintelor (caracteristici adesea remarcate, judecate negativ sau, dimpotrivă, considerate avantaje ale românei, ca „limbă a poeziei şi a misterului").

2.7. Admitem, deopotrivă, autonomia valorilor culturale, dar şi faptul că ele comunică şi se influenţează reciproc. În „legea" interacţiunii formelor culturii putem vedea o condiţie spirituală a activităţii creatoare (cum este şi tradiţia[55]), de care trebuie să ţinem seama în studiul produselor creativităţii umane.

Se vorbeşte în diverse moduri despre unitatea culturii, coerenţa, organizarea ei paradigmatică (pe baza unor invariante de structură), despre epistema epocii, despre izomorfismul formelor culturale etc.[56]. Lingvistica, filozofia culturii, semiotica încearcă, răspunzând nevoii de sens a omului contemporan, să acorde accepţiuni lărgite conceptului de *stil,* căruia i se recunosc valenţe tipologice şi integrative atunci când este aplicat în studiul comparativ al limbii şi al celorlalte manifestări spirituale umane, opere artistice, fenomene culturale, chiar stiluri de viaţă şi de comportament social[57]. (Deocamdată, însă, stilistica integrativă rămâne „un capitol esenţial al stilisticii generale încă nescris"[58]).

Raportată de romantici la spiritul poporului (Volkgeist), căutată în trecut şi asociată cu ideea caracterului închis al creaţiei spirituale naţionale, unitatea de stil a culturii este explicată, alteori, prin matricea sau prin năzuinţele formative ale unei epoci, prin unitatea de structură psihică, de sensibilitate şi de mentalitate a acesteia, prin „masca timpului"[59]: „un principiu plastic lucrează în noi fără ştirea noastră" – scrie Tudor Vianu – şi prin aceasta „slujim unei forme menite conservării"; „predispoziţia care

---

[52] Vezi şi Doina David, *Sinteze de limbă literară,* vol. I, Timişoara, 1984, p. 57.
[53] Observaţie făcută, între alţii, de către K. Vossler (vezi P. Guiraud, *lucr. cit.,* p. 10, 11).
[54] Pentru aceste concepte vezi Tudor Vianu, *lucr. cit.,* p. 293 ş.u.
[55] *Ibidem,* p. 222, 250.
[56] Vezi Ileana Oancea, *Valenţe integrative ale conceptului de stil şi importanţa lor pentru stilistică,* în *Semiostilistica.* Unele repere, Timişoara, 1998, p. 29 ş.u.
[57] Vezi şi G. Ivănescu, *Stilistică, lingvistică, poetică şi ştiinţe sociale,* în AUI. Serie nouă, Secţiunea III. Lingvistică, tomul XXXI, 1985, p. 7.
[58] Ileana Oancea, *lucr. cit.,* p. 36.
[59] Vezi *Scriitori români din secolul XX,* p. 7, 8.

BDD-A6333 © 2003 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:18 UTC)

stăpâneşte o epocă izbucneşte mai semnificativ într-o fizionomie unică, pentru că faptul grupării în acelaşi timp şi pe acelaşi loc stilizează un singur tip cu o trudă căreia îi trebuiesc mii de exemplare".

Considerând „legea interacțiunii formelor culturii", Tudor Vianu formulează, cu altă ocazie[60], în cuvinte memorabile, un principiu al studierii „faptelor spiritului omenesc", în general, şi a literaturii artistice, în special: „Un scriitor a spus odată că nu putem pricepe nici măcar plutirea unei scânduri pe întinderea oceanului dacă nu ținem seama de toate forțele universului, prin care scândura se menține la suprafața apei, se scufundă din când în când şi reapare la suprafață, stă nemişcată într-un punct, porneşte apoi la dreapta sau la stânga şi se reîntoarce la drumul ei. Neliniştita bucățică de lemn, desprinsă dintr-o corabie naufragiată sau azvârlită de pe țărm ca un lucru netrebnic, pare solicitată de toate energiile lumii şi mişcarea ei, parcă lipsită de sens, nu poate fi explicată decât prin acțiunea tuturor acestor energii. La fel, orice faptă a spiritului omenesc, orice produs al puterii de expresie a omului în literatură pluteşte de-a pururi pe oceanul culturii şi este explicabil prin toate forțele universului moral".

Dacă *limba* este baza vieții omului, forma şi funcția acestei baze – remarcă Tullio de Mauro[61] – nu pot fi înțelese decât dacă ne gândim la întreaga structură a edificiului: „nu este posibil a vorbi despre o limbă în mod serios fără a o înscrie în contextul societății care o foloseşte şi o face să trăiască, în contextul culturii pe care ea o «actualizează», cum se spune de la Hegel încoace".

Eugen Coşeriu vorbeşte[62] despre *universalitatea omului de cultură*, observând, însă, că „Nu mai este posibil, astăzi, omul Renaşterii, pentru că, între timp, cultura a devenit mult mai vastă. În zilele noastre universalitatea omului de cultură este dată, mai curând, de faptul că se realizează într-un anumit domeniu, dar cu deschideri universale […]". El consideră că „*lingvistica* nu e, în realitate, posibilă decât în cadrul ştiințelor culturii", fiind „disciplina care deschide cele mai multe perspective" prin specificul obiectului ei; „lingviştii mai buni sunt cei care au o cultură mai vastă decât cultura lingvistică". Pe de altă parte, E. Coşeriu se pronunță împotriva separării disciplinelor lingvistice, vorbind de o *ştiință integrală*, identificată cu istoria limbii, în cadrul căreia la soluționarea problemelor

[60] „Aşază amănuntul în ansamblul lui, cuvântul în text, pe autor în epoca sa, opera lui în totalitatea literaturii naționale şi comparate, înțelege-o pe aceasta ca pe un rezultat al întregii activități spirituale a omenirii". Acesta este îndemnul marelui om de cultură adresat tinerilor cercetători ai istoriei literaturii române. Vezi *Metoda de cercetare în istoria literară,* în LL, VI, 1962, p. 21.
[61] *Lucr. cit.,* p. 35.
[62] *Interviuri,* p. 163, 164, 148.

BDD-A6333 © 2003 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:18 UTC)

contribuie, după caz, dar adesea împreună, lingvistica funcţională, dialectologia, sociolingvistica, etnolingvistica, stilistica limbii, sociologia limbajului etc.[63].

Aşadar, natura obiectului (limba literară ca limbă a culturii majore, ca limbă exemplară) impune specificul studierii ei din perspectivă istorică. Unele dintre „reperele" teoretico-metodologice anterior schiţate privesc, însă, întreaga istorie a limbii, altele, lingvistica în general, şi chiar ansamblul ştiinţelor culturii.

DIE KULTURSPRACHE UND IHRE ERFORSCHUNG (MIT BESONDERER BERÜCKSICHTIGUNG DER MODERNEN RUMÄNISCHEN LITERATURSPRACHE)

(Zusammenfassung)

Die Arbeit behandelt die Standardsprache als die Sprache der anspruchsvollen Kultur, wobei sie die Beziehungen zu anderen Formen der Kultur und ihren ausgeprägt reflexiven Charakter unterstreicht. Mit konkretem Bezug auf die moderne rumänische Standardsprache werden einige Prinzipien der historischen Erforschung der Schriftsprache hervorgehoben, indem von einigen Begriffen der Kulturphilosophie und der Sprachauffassung von Coşeriu ausggangen wird.

[63] Vezi *Socio- şi etnolingvistica. Bazele şi sarcinile lor,* în vol. *Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică.* Trei studii, Chişinău, 1994, p. 148.

BDD-A6333 © 2003 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:18 UTC)